

В. ЧАПЛЕНКО

До історії моого твору «Люди в тенетах»

З моих спогадів

Психологічна іскра, що підказала мені думку написати цю повість, блиснула в моїй свідомості... під час трусу в моїй хаті на вулиці Ленінградській, число будинка, здається, 31, у м. Січеславі (Дніпропетровському), вночі проти 10 серпня 1929 року. У стані величезного нервово-го напруження бувши, коли той жид, що робив трус, щось мабуть, сказав про мою письменницьку діяльність (він тоді "вітрусиш" початкові розділи "Пиворіза" і взяв їх із собою), я сказав: "Я напишу про це (тобто про трус) роман..." Жид, очевидячки, не звернув на ці мої слова уваги, бо в процесі слідства (мене ж тоді й заарештовано) це не фігурувало. Але сказані тоді слова загніздилися в моїй голові, і я "нагромаджував" для цього твору матеріял, перебуваючи в ув'язненні, зокрема вражений фактом, що тоді в камерах сиділи майже самі українці, я написав олівцем на дверях камери вірша "Після того, як катюги Січу зруйнували", що його пізніше вмістив у текст повісті "Люди в тенетах" (див. на стор. 80 кн. II). Самий цей трус я також пізніше описав (див. на стор. 76, кн. II), не згадавши лише того, що тоді в хаті була ще моя дружина, а п'ятирічний син спав у своєму ліжку- "клітці", бо вони для сюжету в моєму творі не були потрібні. Мене тоді було заарештовано в справі СВУ, та через те, що ніяких доказів про мою причетність до цієї справи в слідчих не було, мене через сім місяців випустили. І я тоді узявся за здійснення свого задуму. Писав я цю повість рівнобіжно з іншими творами (як це я завжди робив, беручись за той чи той твір тоді, як у мене поновлювалося відповідне зацікавлення). Це були 30-ті роки, я працював тоді переважно над "Пиворізом", над повістями "Півтора людського" (ци повість я почав ще в 20-их роках і навіть один з початкових розділів її надіслав був, здається, до журналу "Червоний шлях"). Але мені його повернуто, а на рукописі, там, де була невиразна згадка про "стяг кольору стиглої пшениці та неба", рукою одного з редакторів — Петра Панч(енка) було написано: "Видно вовчий хвіст". Назву "Півтора людського" я дав пізніше) та "Люди в тенетах". Писав уже, ці останні повісті звичайно, "захалявно", без надії їх за того режиму надрукувати (з "Пиворізом", як історичною повістю, я не ховався), возив їх із собою в Середню Азію, куди мусів був тікати, потім на Північний Кавказ. Про зміст цих творів не знала навіть моя дружина. Вона знала, що я ввесь час щось пишу, а що саме, не допитувалася. Та й писав я це здебільшого ночами, тоді, коли вона вже спала. А на день я ці "захалявні" писан-

ня ховав. Пригадую, що в м. Ашхабаді в нас було велике залізне ліжко, я відкручував з якоїсь ніжки навершя і засував у цю руру згорнутий у дудку машинопис (я мав стару друкарську портативну машинку, що й купив у Москві), зв'язуючи його ниткою і залишаючи довгий кінець нитки, щоб можна було потім витягати. На Північному Кавказі, в м. Г'ятигірському, коли мої машинописи були вже більші, я знайшов товщу залізну руру і вже в ній їх закопував у вугілля в льоху того дому, де я мешкав.

На час приходу німців до м. Г'ятигірського (кінець літа 1942 року) обидві повісті були готові, кожна в двох примірниках. Були тоді в мене й інші готові твори, як от "Пиворіз", "Ісько Гава", п'єси, оповідання, але я надавав особливого значення отим першим двом, бо в них я викривав жорстокий більшовицький режим. Тим то коли до мене з'явився галичанин Филипович, що був у німецькій армії як перекладач, я попросив його переслати до Львова військовою поштою саме ці мої твори. І він, справді, зробив, заадресувавши пакунок на "Українське видавництво". Коли я наступного року й сам прибув до Львова і запитав у цьому видавництві, чи вони одержали мої твори, то секретарка знайшла їх записаними у книзі вхідних паперів, знайшла десь у шахві й машинопис "Півтора людського", але повість "Люди в тенетах"... загублено. Обох цих моїх творів, як виявилося, ніхто з редакторів видавництва не читав, і ніхто ними не зацікавився. З далекого краю, з Північного Кавказу прийшли твори, написані за умов, коли автор, писавши їх, життям важив, причому з усього можна було знати, що автор — український патріот, і викривав він тих ворогів українського народу, що з ними тоді свідомі галичани боролися, йшли для цього в німецьку армію, творили УПА, а ці редактори таким "матеріалом" не зацікавилися! Чи це не парадокс і чи не гірка історична іронія нашої долі? Щоб цей парадокс став зрозуміліший, досить згадати, як тепер, коли можливості боротьби в нас безмірно в порівнянні з тим історичним часом зменшилися, ми виловлюємо найменші тексти, статті, заяви наших опозиціонерів на Україні і намагаємося їх публікувати, популяризуючи навіть у перекладах чужими мовами. А то ж таки були цілі літературні твори! При цьому я особливо маю на увазі повість "Люди в тенетах", що могла бути ефективно тоді використана. А була вона в руках таких, здавалося б, свідомих нашої боротьби редакторів, як М. Шлемкевич, С. Гординський. Та й мене як письменника С. Гординський знав ще до

МОГО ПРИБУТТЯ У ЛЬВІВ: про мою працю "Сонет в українській поезії" згадував його батько в своїй праці. Була й рецензія Б. Романенчука на неї. Ба більше: коли я вже особисто запропонував видавництву щось із своїх творів, то ці редактори (а вирішне слово було, здається, за С. Гординським) прийняли до друку історичну повість "Пиворіз" та історичну ж п'есу "Велика дивовижка", тобто твори, які не мали безпосереднього значення для боротьби з більшовизмом. Я, звичайно, вдячний ім і за видання цих моїх творів, тільки ж, кажу, актуальніші були не вони. Та й біда була не тільки з галичанами! Таку саму історичну сліпоту виявили й новоприбулі з більшовицького пекла "східняки". Коли я подав ці дві свої повісті на літературний конкурс, то жюрі в складі Ю. Шевельова, Г. Костюка, здається, Ю. Лавріненка і ще там когось (був у жюрі Ю. Стефаник, але в цьому разі я говорю про "східняків") не тільки не нагородило їх, не тільки не відзначило без нагороди як писання, варті уваги, а й взагалі не згадало про них у звіті, що вони були подані на конкурс. Нагородили варнякання Т. Осьмачки — "Старшого боярина", сировину, написану за два тижні вже у Львові, І. Багряного "Тигролови" (ще без моєго опрацювання цього тексту), а актуальну для того моменту, вистраждану й винощену роками річ — повісті "Люди в тенетах" навіть, кажу, не згадали!

Пригадую, що після проголошення висліду цього конкурсу мене взяв під руку Г. Костюк і став з "ученим виглядом знавця" (мовляв О. Пушкін) доводити мені хибність цих моїх творів. Говорив, здається, переважно про "Півтора людського", але, мабуть, не обминув і "Людей в тенетах". Бо коли І. Тиктор видав цю повість і я надіслав йому як "другові" примірник цієї повісті на рецензію (а він редактував тоді в газеті "Сучасна Україна" "Літературну сторінку"), то він "передовірив" цю справу І. Кошелівцеві, який і "вчистив" тоді на неї нищівну рецензію.

З власної ініціативи майже так само засудив цю річ В. Державин, людина випадкова в нашому національному житті. Я зміг тоді спростувати перекручення змісту моого твору в рецензії В. Державина, надрукувавши відповідний "відгук" у газеті "Українські вісті". Але "відгук" на злобний вибрик І. Кошелівця "Українські вісті" не надрукували.

Звичайно, дехто може сказати, що я "самозахохано" повстаю проти таких, здавалося б, багатьох і не можна сказати щоб неавторитетних інстанцій, як оте "Українське видавництво" у Львові, як жюрі, складене з літературознавців, а не тільки проти тоді ще фактично початківця в літературознавстві І. Кошелівця та чужої для українського письменства людини — В. Державина. Щождо отієї "жалібної" історії з писанням повісті "Люди в тенетах", то вона теж не

може бути критерієм в позитивному поцінуванні твору: можна писати з труднощами, з перешкодами — і написати нічого не вартий текст. Це так, це правда. Алеж цю повість інші критики оцінили її позитивно. Найкращу статтю про неї написав скромний автор — Артем Орел ("Нові дні", ч. 17-18 за 1951 рік). А. Орел так, як і я, зазнав переслідування від більшовиків, знову ту дійсність і розумів, яке значення могла мати ця повість, якби була своєчасно використана. Писав позитивно про "Люди в тенетах" Павло Котович... Вона мала чималий успіх у читаців, як про це свідчив Іванів Тикторів лист до мене, в якому він писав про реалізацію видання. Відомий наш політичний діяч С. Підгайний, писавши мені про те, як вони, "уредівці", видавали англійською мовою "Тигролови" І. Багряного, висловлював побажання, щоб була видана так і повість "Люди в тенетах". Це було незадовго до його смерти, ну, і фактично це вже був не той час, коли можна було здивувати англомовний світ твором, написаним давно і виданим в українському гетто без будь-якої сенсації. Цей твір, скажу ще раз, міг бути актуальній тоді, як я привіз його до Львова! Якби це був і не мій твір, а чийсь інший, то я б те саме сказав тепер. Або якби цей твір тепер прибув з-поза залізної заслони, а його автора тепер переслідували більшовики так, як вони переслідують О. Солженіцина.

Про те, що саме ці моменти відіграли найбільшу роль в популяризації твору Солженіцина може свідчити факт недавнього знищенння тут, в Америці, цілого накладу англомовного майже 500-сторінкового твору на таку ж тему угорського письменника Емеріка Малюса "Враг народу" (цей зловісний вислів збережено в заголовку), письменника, що теж поневірівся в більшовицьких в'язницях. Але цей письменник... перебуває вже в Америці і свій твір написав уже тут, тим то цим виданням ніхто ще зацікавився, і його перемелено на папір. (Див. про це в статті В. С —ка "Пошто знищено цю книжку?", надруковану в "Свободі", ч. 14, з 23 січня 1973).

До речі, прочитання твору Солженіцина "У колі першому" і підказало мені думку виділити тепер із моїх спогадів саме питання про повість "Люди в тенетах". Твір Солженіцина "У колі першому", справді, видатний твір, багато кращий, ніж його пізніше виданий твір "Серпень Чотирнадцятого". Але, на превелике мое здивування, читаючи твір "У колі першому", я рівнобіжно ніби прочитував і мою призабуту повість "Люди в тенетах".

Я знайшов у обох цих творах дивовижні збіжності. Я не ототожнюю значності цих творів. Твір О. Солженіцина перевищує мою повість передусім розміром: він у чотири рази більший, а це значить, що він охоплює більшовицьку дійсність багато ширше, в автора багато більша, ніж була в мене, поінформованість про

механізм сталінського терору і про самого Сталіна, більше історичного досвіду ("У колі першому" написане років на тридцять пізніше, його закінчено 1964 р.), Солженіцин писав його не "захалявно", а під час офіційної десталінізації (1955 - 1964 р.р.), задуманий, очевидячки, як епопея доби, з розрахунком, мабуть, не на один том (про це свідчить сюжетна незакінченність цього твору), твір охоплює багато більшу кількість персонажів, та ще й з тих кіл, які мені не були відомі, ну, і Солженіцин був уже досвідчений письменник, а в мене "Люди в тенетах" — це один із моїх перших більших творів.

Але попри це в цих обох творах, кажу, наявні дивовижні збіжності. Ці збіжності можна пояснити однаковим "опозиційним" сприйманням дійсності і тим самим методом творчості — методом реалістичної сатири, причому за мною залишається в обох моментах історичний пріоритет: я на 30 років раніше і перший взагалі не тільки в українському письменстві, а й у всіх "радянських" письменствах зобразив так у літературному творі більшовицьку дійсність. Якщо звичайно пишуть в історіях окремих літератур, що от, мовляв, той чи той письменник перший почав писати, наприклад, про селян (Квітка-Основ'яненко в українському письменстві, Жорж-Занд — пізніше у французькій, Ауербах — у німецькій, Григорович і Тургенев — у російській), — то чому б мені не відзначити цієї першості? Пишався ж колись М. Хвильовий казна-чим, тим, що, мовляв, "я із жовтоблакиття перший на фабричний димар зліз", то чому б мені не попишатися тим, що має вагу для всього людства, — викриття нелюдянного режиму, режиму, що може стати початком нового Середньовіччя? Правда, може б, не мені про це писати, — але хто про це тепер об'єктивно, в інтересах пріоритету українського письменства напише, коли наша літературна критика у вільному світі зійшла на пси? А мені таки й приємно, що Солженіцин своїм твором підтверджив мій "літературний діягноз" цієї загрози для всього людства, розголосивши на весь світ цей "діягноз" через спеціальні обставини, ото відзначений вище факт, що його твір "прорвався" крізь залину заслону, а самого автора терористичний режим переслідує.

Не мавши змоги в цьому уривкові спогадів розглядати всі збіжності, я згадаю тут лише деякі з них, а передусім наведу зразки текстів, що свідчать про збіжність моєго методу реалістичної сатири з таким же методом у Солженіцина. Цей метод для повісті "Люди в тенетах" я вибрав свідомо. Пригадую, як я при самому початку роботи над цим твором, на початку 30-их років говорив на цю тему з своїм молодшим братом, тепер уже небіжчиком Іваном. Власне, ми говорили про те, як треба писати про жорстокості режиму в зв'язку з нічним "викраден-

ням" у нашої сестри Гашки останньої корови, і я тоді висловив думку, що про ці жорстокості треба писати мовою сатири, а не плачу й патетичних зойків. І я тоді написав присвячену пам'яті сестри, що незабаром після того померла, новелю-нарис "М'ясозаготівлі".

Наведу спочатку свій текст як хронологічно перший.

«Геть усе в цій міській природі нагадувало вже про того, хто надихав усі „проробки”, дописи, виступи, хто дедалі дужче, як там кажуть, убивався в колодочки і хотів вирости на нового титана, нового Прометея, тільки більшого й кращого, — про величого Сталіна. Ніжно-кучерявий кураєць на клюмбах (біля вокзалу, на головному проспекті, у міському саду, у житлооціпівських дворах) поріс так, що все виходив напис „Сталін”, чепурно підстрижені кущі жовтої акації не в одному місці казали про те саме імення. Його портрети, урже справжні, мільйонами надруковані... були скрізь і всюди — на чолах будинків, у вітринах крамниць, в установах над столами „з använd”, у школах на місці колишніх царських портретів і навіть у спальнях завбачливих „хатніх господинь” (на випадок трусу, щоб бачили, що родина радянська). Імення цього великого „проводиря народів” славили й громоподібні гучномовці, поставлені на вулицях та майданах. Славили, гукали, хріпали, шваркотіли (бо соціалістична техніка була ще не зовсім на висоті). Таке звеличування, ба й убожнювання проводиря, правда, суперечило марксистській теорії про ролях особи в історії, — але.. хіба не люди творять і змінюють історії? Що заваджало особі, що завоювала історію однієї шостої земного суходолу, хоч трохи змінити суперечну щодо її становища теорію, хай би то була й марксистська непорушна істина? Цезар, Наполеон то справді були тільки тріски на хвилях народних рухів, — але хіба їх можно рівняти до народного проводиря товариша Сталіна, ім'я якого у всіх на устах?» (стор. 5 і 6, кн. II).

А ось текст із твору Солженіцина (у моєму перекладі).

«На канапі лежала людина, що її зображення стільки разів було виліплено в скульптурах, мальовано олійними фарбами, акварелями, гвашем, сепією, накреслювано вугіллям, крейдою, викладувано з товченої цегли, з кахлів, з придорожньої ріні, з морських черепашок, з пшеничного зерна та сойових бобів, вирізувано на кістці, вирощувано з трави, ткано на килимах, вишивано в небі з літаків, фільмовано на кіноплівці — як нічне інше ніколи за три мільярди років існування земної кори (стор. 80)... Найбільший з усіх Великих...» (стор. 83).

Сталін мріяв:

«Тільки йому відомим шляхом можна привести людство до щастя і натовкти мордою в те щастя, як сліпе цуценя в молоко — на! пий! А потім?.. От хто був молодець — Бонапарт! Не боявся гавкоту з якобинських задвірків, проголосив себе імператором — і справу зроблено. У слові „імператор” нічого поганого немає, це значить — „велитель”, „начальник”. Як би це звучало? Імператор Плянети! Імператор Землі! Це зовсім не суперечить світовому комунізму!» (стор. 130).

У сатиричному пляні я висміюю казенні твори, зокрема "Етюд" І. Ле (стор. 47, 48), Солже-

нічин те саме робить із твором Вишневського "Незабутній 1919 рік". Я викриваю " заяви" й "матеріали" як нові назви "доносів", те саме робить Солженіцин. Я висміюю імення "Владлен" ("Владімір Ленін"), "Кім" ("Комунастичний інтернаціонал молоді"), те саме робить і Солженіцин; "Дінера" ("Дитя нової ери"), "Дотнара" ("Дочка трудового народу")...

Таких збіжностей можна знайти в обох текстах більше, вони наявні не тільки через те в тому і в тому творі, що такі явища були в дійсності, а головним чном, через те, що ми, обидва письменники, орудували тим самим методом творчості, бо тільки цей метод міг "добирати" їх і відповідно, як я показав уже, інтерпретувати, щоб нищівно ударити по більшовизмі. Звичайно, цей удар у цих двох творах, може, й неоднакової сили, в Солженіцина він, безперечно, дошкульний, але й я свого удару не схильний применшувати, — на жаль, його применшили наші українські видавці та критики. Чи має мій твір "Люди в тенетах" літературну вартість, всупереч отому "харканню" І. Кошелівця, я це спробував показати у своєму відгукові на нього, озаголовленому "Кошелівець харкнув". Чи я помилився в цій самообороні, хай про це скажуть читачі й можливі історики нашого еміграційного письменства. Для цих останніх я муши сказати ще й те, що видавець І. Тиктор чималою мірою цей мій твір обчурав, та ще й оригіналу мені не повернув. Я просив його передати цей оригінал в архів проф. Я. Рудницького, але чи він це зробив, я ніколи не зміг довідатись.

Вважаю також не зайвим оприлюднити хоч тепер свій памфлет "Кошелівець харкнув".

(Далі буде)

«Не всі квіти, посіяні на морозі, ростуть. Більшість гине. Але іншого виходу нема. Для нації, що сотні років живе в льодовиковому періоді, в умовах постійної зими, це єдиний вихід: „буду сіять квітки на морозі!“ Та й сама Україна — це квітка, що виросла серед снігів. Україна — ле квітка ломикамінь. Українська живучість — це алогізм, іреальність, парадокс, якщо користуватись логікою „реалістів“, — так само, як цвітіння білотки (едельвайс) на крижаних вершинах. Україна живе завдяки іншій логіці — логіці одержимості. Тільки одержимий міг бути українцем в умовах Києва чи Харкова в XIX столітті, коли Україна вважалася неіснуючою, похованою. Тільки одержимий може бути українцем у цьому ж Харкові тепер, коли „премудрі поросята“ переконані, що всі нації незабаром зіллються в одну і що України в наступній семирічці вже не буде.»

Валентин Мороз

МОВА ПОЛІТИЧНИХ ЕМІГРАНТІВ

Священик у церкві оголосив:

"Наши сестри приготовили обід НА САЛІ і всіх вас запрошують."

Старенька бабуся, перехрестившись, каже:

"Що вони роблять, прости їм Господи!.. Хіба ж у піст можна на салі готовити? Колись побожні люди до страв у піст олію вживали, а тепер, безсоромники грішні на салі готовлять".

Вийшли з церкви. Пан "магістер" каже своєму сусідові:

"Отець каже "на салі", а треба казати "на залі". Ну, то що, підемо, друже, НА ЗАЛЮ обідати.

"Не піду", — каже той.

"Чому?"

"Бо драбини немає. Як без драбини НА ЗАЛЮ вилізти?

"Магістер" зрозумів, що хлоп бере його на глузі, розсердився і пішов геть.

— Поясни мені, що воно значить, написане ось у цьому політичному часописі: "предсідник подав життєпис покійного перше в українській, а відтак в англійській мові". Невже ж він назавав мовою якісь ящики, що в них можна покласти й подати комусь життєписа? Як по-твоєму?

— Бачиш, друже, той "політичний" доповідач (чи дописувач) думав по-польському і польське "в енцикліку" перекладає на українську мову. Коли б він був вихованцем російської школи, то сказав би "на мові", переклавши з російського "на язіке". Але так і так "глаголять" тільки наші політичні недоуки, бо українська мова таких "глаголів" не має.

— Мали ми доброго священика і стратили, — каже "заслужений парафіянин" до свого приятеля.

— То ви убивці! Як же ви сміли страчувати свого священика? — обурено звернувся приятель.

— Ми його не вбивали, він сам умер, — виправдується той. — Ми жаліємо, що був такий добрий священик і не стало його в живих.

— То так і кажи, а то перекладаеш польське "страцілі" на нашу мову, а воно зовсім не те саме.

Після розповіді (1919 р.) про „геніяльного“ Леніна, агітатор запитує зухвало селян:

— На кому будеться у нас комунізм?

— На жидівських умах, на латиських штихах і на великоросійських дураках, — відповів дядько, чвиркнувши через зуби.

До історії моого твору «Люди в тенетах»

(Закінчення)

КОШЕЛІВЕЦЬ ХАРКНУВ

— „Ми, верблюди, як тільки нам не подобається чиясь фізіономія, маємо звичку без жадної церемонії плювати тому в обличчя”, — сказав один верблюд у нью-йоркському зоопарку на розмові з одним публіцистом (див. фейлетон Мартіна Задеки в „Українських вістях”, ч. 99 за 1951 р.). А з дальшої іхньої розмови виявилось, що не тільки верблюди, а й деякі люди, „критикуючи” інших людей, удаються до цього методу. Справді, нам особисто доводилось спостерігати таку верблюдечу „критику” в нашому українському Дінbasі. От іде собі в поїзді купа блатної братви, завербованої на роботу в копальнях. Зайнляло це браве товариство купе та й ріже на всі заставки в карти. Як поглянути збоку — дуже мальовнича кумпання. Запухлі з перепою пики, покуйовдані всуміш із соломою чуприни, синці й садна як не під оком, так на носі, а як не на носі, так десь біля вуха (хтось поза вуха захав). З одягу здебільшого тільки штани, що, сяк-так прикриваючи грішне тіло, якось тримаються десь біля пупа. Замість мови московська лайка, що нею вони віртуозно, хоч пошищо й мирно висловлюють геть чисто всі відтінки думки і дій у грі. Та от одному показалось, що партнер допустився якогось шахрайства у картах. Московської лайки для такого випадку було вже мало, і обурений до

глибини своєї п'яної душі картяр напружився — та як „критикне” нахабу соковитим плювком у морду. Власне, він не плюнув, як це делікатно роблять верблюди, а харкнув. Зібрал все, що зібралось десь у нього всередині, вивернув усі свої нутрощі та й залив гидкою слизиною очі й ніс, усе обличчя тому шахраєві...

Правда ж, гидко? Ве... Хотеться не тільки руки швидше помити, а й усьому скупатися на саму згадку про таку картину. Гидота, паскудство, але нічого не вдіш, так „критикується” у нашему українському Дінbasі.

А махнівці ж, що серед них через збіг „українських” історичних обставин опинився був герой нашої бурлескої поемки „Їсько Гава” були в цьому розумінні ще „яскравіші”: вони „харкали” пострілами з наганів. А пили та матюхалися ще віртуозніше — не тільки в матір, а й у Бога, Богородицю тощо. І реалістові — хоче він того чи не хоче, та ще й у бурлескній поемі не можна цього обминути. Правда, є в поемці — бо й у житті це було — і трохи „чистіші” картини, як от:

Дивляться — аж України
Рідний прапор гордо лине,
Над юрбою хтось підніс.

Але „критик” цієї поемки І. Кошелівець чомусь цих картин не добавив, воліючи замість того винюхувати тільки те, що не дуже приємно пахне. (Див. „Люди в болоті”, „Сучасна Україна”, ч. 23 за 1951 р.). А це йому потрібне було, мабуть, на те, щоб, приєднавши увесь незаперечний махнівський бруд до свого середового харкотиня, за прикладом отії дінбасівської верблюдячої „критики”, соковитіше харкнути авторові сатиричної поемки межі очі. Зачепився ж він своїм носом тільки за те не назване в тексті, що на ньому бідолаха Їсько посковзнувся був з розгону. А як би він — уявімо собі! — харкнув, якби нанюхав був одне слівце, надруковане повніо, без крапок, та ще й укладене в уста графа Демидова (графи ж — естетично виховані, не гірш від Кошелівця, люди!) в Уласовім Самчука, „Ості”, або нахопився на те, що „закрутило в...” (хоч як ми звикли до слів, що шпигують у ніс, але цього, далі, не зважуємося написати) і що його теж зафіксовано з повним спектром краси в „Старшому боярині” Т. Осьмачки! А втім, дещо з цих перлинок наш „критик” знов, тільки скривив душою: запашне слівце із уст графа Демидова він чув, як писав рецензію на цей роман, але не згадав його, бо... там він не хотів харкати. Самчук же будь-що-будь — голова „МУР”-у, впливова

можна тут навести, яке я зустрів у книжці вперше за своє життя.

І за це слово, як за кричущу непошану до своїх колег, зокрема ж до колег-жінок, як за непошану до читачів, варто просто видерти з книжки цілу „поезію” та й викинути її на смітник. Гостро? Аніскільки! Бож не можна побажливо дивитись на гидоту, а тим більше пропагувати її в українській літературі.

Подібні до наведених зразки „модерної поезії” нагадують людську постать із вивихненими руками й ногами, зі скривленою головою, з роздертим до вух ротом. Для чого це? Я певний, що й той же марко царинник не позбавлений хисту, і коли б він спрямував свою творчість не на заумні матівці, а на справжню дорогу шукань, коли б він шанував читача і себе самого й писав по-людському, його визнали б і зрозуміли.

Але покручів-калік, і то навмисне самоскалечених, — читач не любить і ніколи не полюбить.

А. Галан

людина, а Осьмачка ходить у геніях. Не реагує його тонкий нюх на запахи хоч би в „Пуделі” М. Хвильового, а особливо в творах милих його серцю французьких письменників, не кажучи вже про В. Шекспіра, в творах якого, як відомо, є такі слівця, що їх наші перекладачі не відважуються перекладати.

Але тут може виникнути питання: при чому тут „Ісько Гава”, річ, кінець кінцем, випадкова для прозаїка Василя Чапленка, коли „критик” мав замір, як про це сказано в заголовку його статті, „kritikuвати” „Людей у тенетах” чи то пак — „у болоті”? Наставився, мовляв, писати про одне, а тим часом половину статті присвятив іншому — „Іськові Гаві”. А це ж він зробив для того, щоб можна було соковитіше харкнути Чапленкові в обличчя. А до того ще, на споді його „естетичної душі” накипіло ще тоді, як ми з ним мирно й по-приятельському висміювали так званий модернізм чи там сюрреалізм у літературі, як я йому подарував і „Іська Гаву”. А ще перед тим він же сам у статті „Стиль surmaderne”, що була надрукована в ч. 2 журналу „Літаври” (1947 р., Зальцбург), висміював „Камбрбрум” I. Костецького та взагалі „гін до створення таких речей, які взагалі важко читати, а ще важче в них щось зрозуміти” (стор. 55). Але тепер „українські обставини” змінилися, йому довірено редагування сторінки з наставою на сюрреалізм та інші „ізми”, отож він і вирішив використати тепер намул отої. Та попри це він не „перехаркнув” неокласичного „критика” В. Державина, який цілком „логічно” сягнув, писавши про цю ж таки Чапленкову повість, аж до „тигра”, що не боїться куль, дарма що той „тигр” фігурує в іншому Чапленковому творі та ще й написаному в іншому жанрі. Ні, Кошелівець в цьому розумінні далеко до Державина!

Але зате Кошелівець має іншу добру кебету. Коли він, нарешті, перейшов до властивого матеріалу — до розгляду повісті „Люди в тенетах”, то для того, щоб показати, що це не люди, а „вигадані каліки”, він передусім відзначив їхню... невродливість. Навів дослівні їхні портрети з тексту.

... „Кілька мужиків, як звичайно, били байдики”... „Є люди, відомі під назвою „люди так собі”, „ні се, ні те”, „ні в місті Богдан, ні в селі Селіфан”, як сказано в прислів’ї. Може, до них слід віднести й Манилова”... „Через хвилину ввійшла господиня, підтоптана вже жіночка, в якомусь нічному очіпкові, накинутою похапцем, з фланелькою на ший, одна з тих, що скаржаться на неврожай, збитки й тримають голову трохи набік”... „Коли Чічіков глянув скоса на Собакевича, він йому цим разом скинувся на ведмедиа середньої величини. Він ступав криво й косо і наступав раз-у-раз на чужі ноги”.

Очевидчаки, „критик” Кошелівець хотів

обуренням у своєму „великому серці” (як він сам про своє серце думає) натітувати той злочин письменника, що в нього „мужики байдики б’ють” (а не працюють), що Манилов „ні се, ні те”, що господиня (Коробочка) з тих, які „тримають голову трохи набік”, що Собакевич має погану звичку „наступати на чужі ноги”...

Тільки ж... Ах, вибачте, добродійство! Ми помилково згадали тут не наших, а Миколиних Гоголевих „невродливих” героїв. Ця помилка сталася, либо нь, через те, що й на Миколу Гоголя колись харкали усякі кошелівці, вимагаючи, щоб він не писав про „недосконалості життя”.

Наши ж герої приблизно виглядають ось так: „Він був гладкий... і йому сміялись фізично було важко”... „Він зовсім не кліпав очима, а ті очі були в нього якісь червоні, в червоних обідках, як у півня”... „Противна, кирпата, як у свині, пика”...

— От бачите, які мармизи! — вигукує наш „критик”. — А він же, Чапленко, ще й каже, що це радянські люди! Радянські люди не можуть бути ані „зовнішньо брудні”, ані „нікчемні внутрішньо”...

Що йому, цьому „критикові”, до того, що навіть П. Полтава у своїх „Завважах для „Голосу Америки” сконстатував „певного роду психологочний параліч, що в ньому перебуває величезна більшість радянських людей”! Йому треба було харкнути — і це голоене, а не вивчати правду життя. Тим то цей „критик” незадоволений навіть образом красуні „Олесі”: вона, мовляв, любить Кутька тільки з корисливих мотивів. А наш же „критик” з „великим серцем” і визнає тільки, як каже доктор Остап Грицай, „серафічне кохання”. Через те йому не до вподоби й практична в коханні селянська дівчина Маруська... (Ве-е... яке неестетичне, вульгарне ім'я! „Маруська”, а не „Маруся”! Чому б не взяти якісь „Тамари”? А ще краще такого імення, як у Ф. Кафки!). Та й взагалі він вимагає від нас самих тільки „Дульсіней”, дарма що в передостанній своїй „критиці” „півфабрикатного” роману І. Багряного він, навпаки, брав під свою оборону „до-ярок”. Але й тоді йому не треба було харкати, бодай у такому сенсі, як він харкнув на нас. Взагалі він вимагає, щоб навіть у сатиричному творі були позитивні герої. Він спустив з уваги хоч би те, що казав М. Гоголь, — що в таких творах позитивний герой — с м і х .

Обурюється наш „критик” і „масними еротичними малюночками”, що їх він наче б то знайшов у нашому творі. Але нехай ніхто не думає, що він завжди був проти „масних еротичних малюночків”. Нещодавно в одній із статей він якраз нарікав на те, що „ми хоч бідні, але чесні”, покликуючись як на зразок на французьку літературу, в якій, як відомо, не зважають на „чесність”. Там же є такі п’єси,

що в них перед глядачами (а не в читаному тексті) на сцені злягаються.

(Ах, ми, здається, знову допустилися неестетичного слова! Але ми вчинили це, сподіваючись, що цього слова навіть Кошелівець, із його тонким смаком, без слівника не розчовпає).

— То оце й увесь літературний аналіз по-вісти „Люди в тенетах” чи то пак „у болоті”? — запитає здивований читач.

Так, оце й усе, на що спромігся в літера, турокритичній частині свого писання І. Кошелівець.

— А де ж як літературного твору? Якими засобами орудував письменник, щоб створити хоч би отих „вигаданих калік”? Як справа з сюжетом? Яка в нього мова, те, що його, наприклад, М. Коцюбинськийуважав за „половину, коли не більше літературного твору”?

Про все це „критик” як води в рот набрав. Сказав тільки про „скалозубство”, попросивши в читача вибачення за це „неестетичне слово”. Але й у цьому моменті він зрадив свою... літературну неосвіченість. Він же приписав „римований” твір Гулака-Артемовського про „блу галку” Котляревському! А втім, навіщо йому знати бідну задрипанку (ах, знов неестетичне слово!) — українську літературу? Він же знає Кафку, Маяляпарте і навіть перекладає їх... за допомогою слівників...

— То, може, він хоч виявив, з яких позицій він проєктує дальший розвиток українського письменства?

І тут у нього „темна вода во облаціх”. Де-шо кажуть про це тільки деякі побічні явища. От він образився за сюрреалізм, перекладає Кафку. Одне його писання було надруковане в газеті „Сучасна Україна” в супроводі таких найновіших „творів” Пікассо, про які, якби не було підписано, що „вгорі: сова”, а „ліворуч: череп”, можна було б подумати, що вгорі че-реп, а ліворуч сова. З цього й можна б зробити висновок, що наш бойовий „критик” стоїть на найсучасніших позиціях. То інша спра-ва, чи це в нього від нього, чи від тих, у кого він тепер на службі, бо ж ми вже згадували про те, що він нещодавно трохи інакше на „стиль surtmaerde” дивився. У всякому разі він саме з цеї „модерної” позиції проголо-сив нас „графоманом”, а нашу творчість „ана-хронізмом” та поставив її „поза літературою”. Ба більше: він навіть запропонував українсь-кій критиці „висловлюватись” про наші твори „в той спосіб (?) — В. Ч.), щоб ніколи про них не згадувати”. Інакше сказавши, він за-пропонував нас „закрити” так, як відомий щедринський персонаж пропонував закрити Америку. Отакий, як бачите, відважний наш парубійко, автор десятка газетних статей! Він же не тільки харкає, а й пропонує нас „за-крити”!

Ну, що ж... Ми, може б, і „закрились”,

якби на світі був тільки І. Кошелівець. Алеж нас люди знали ще тоді, коли наш „критик” — вибачайте! — без штанців бігав, та й тепер, слава Богу, не цураються. Правда, Кошелівець уважає всіх інших, крім себе, за „найвінчих чи-тачів”, які нібито „найвно в кожне друковане слово вірять”. А може його турбує й не дає спати Геростратова „слава”? Він же змушеній сконстатувати, що „еміграція створила Чапленкові ім’я письменника”! Чапленкові створила, а Кошелівець — ні.

А далі можна сказати, що й у „закриван-ні” Чапленка Кошелівець неоригінальний. Уже ж був такий собі приблуда в нашій літературі, що підписувався милозвучним псевдонімом „І. Костецький” і що викresлював прилюдно з друкованих текстів наше прізвище. Та цього „закривача” вже мов корова язиком злизала, а ми собі працюємо, не покладаючи рук.

Але чи не найбільше виявив свій хист І. Кошелівець у політичній частині свого писання. Відчувши своїм витонченим нюхом, на-практикованим на „Іськові Гаві”, чим сучасні українські еміграційні обставини пахнуть, осо-бливо ті, що платять гонорари, він подав до відому начальства, що в нашій повісті нібито є „порція антисемітизму”. Але, подаючи це, він, замість того, щоб відзначити мою повість як єдиний твір, у якому відображені такий важливий у сучасному житті України жидівський елемент, важливий у позитивному чи негативному значенні, по-провокаторському не скажав, який той „антисемітизм” у нашій повіс-ті. Хіба Ліпшиць та інші „пани становища” не так борсаються в тенетах жорсткого режиму, як і українці? Хіба на стор. 40 першої книжки не написано: „У його (Ліпшицевій) вимові сливе зовсім не було притаманного його нації гаркавого „р”, але цим разом роздратованому Кутъкові, хоч він і не був антисеміт, те „р” виразно почулось. Таку саму „мотивацію ан-тисемітизму” читач може знайти і на стор. 66 другої книжки. А мотто з І. Франка хіба нічо-го не каже?

Але, мабуть, годі.

— І щохота вам відсварюватись від усіх там..? — можуть нам сказати. — То від Дер-жавина відбивались, а тепер з цим, з Коше-лівцем, маєте справу...

А чому б і ні? Чому б і не використати нагоди та не процьвохати зухвалого верблюдохаркача та не присоромити академічної, мовляв Т. Осьмачка, „крашанки”, „ученого критика”. Тим більше, що це дві ланки того самого ланцюжка шкідників у нашій еміграційній лі-тературі. Один шкодить, перекладаючи Каф-ку та репродукуючи Пікассо, а другий — „ка-суючи” О. Олеся та перекладаючи чужомов-них поетів так, що можна щелепи вивихнути, читаючи. А Кошелівця ми ще й для того „за-чіпаемо”, щоб він не здійснив своєї погрози та не бив нас своєю мовчанкою. Для того ж

дратуємо його ще й „скалозубством”: може, таки не втерпить — і ще раз харкне. Бо ми не думаєм, що він такої твердої вдачі, як були кошелівці старшого покоління, що хотіли вбити В. Винниченка такою мовчанкою. Ті, може б, таки й убили його, якби не сякий-такий Чапленко, що, опинившись на Заході, розбив ту мовчанку. Тепер, бач, і Кошелівець не боїться про Винниченка писати, ба й зредагував чи переклав його роман „Нова заповідь” так, що з характеру Винниченкового мовостилю нічого не залишилося.

А взагалі без усього цього, без державних і кошелівців, було б нудно на цьому світі, панове...

ПІЗНІШИЙ POST SCRIPTUM

Про обмеженість Кошелівцевого геростратизму тільки щодо Чапленка ще виразніше, ніж от іого „незанюхування” відповідних па-хощів у творах У. Самчука, Т. Осьмачки й інших відомих йому письменників, видно з його мовчанки з приводу безмирно гостріших „па-хощів” у недавно виданому страхітливому романі „Герострати” Емми Андієвської. Ба більше: можна навіть припускати, що ці ос-танні „па-хощі” вийшли в світ не без його до-помоги або й редагування. А па-хощі в цьому тексті такі, що від них можна вчадіти! От хоч би взяти „вставну новельку” „Смерть старої людини”, а з неї лише дещо навести. „... Старий жбурнув ключ у ліфттовий колодязь і ті-єї ж миті відчув, як спорожнюється його шлу-нок. Він тільки встиг указовим пальцем від-тягти набік байкові, ніби жіночі штані, які за-уважив на собі, щоб не закаляти їх, і відчув в жадане полегшення... Зосереджено стежив, як екскременти летіли вниз, не зачіпаючи стін, він дедалі слабше підтягав штані і розмовляв з екскрементами тоном, як розмовляють з ма-ліми дітьми: „Ви мені не брудніть штанів, їдіть собі вниз!” („Герострати”, в-во „Сучас-ність”, 1970, стор.215). Можна ще згадати, як авторка роману розуміє творче натхнення, де воно виникає. „Я сидів в убіральні, коли мене раптом осяяло. Просто, як громом ударило. В убіральні, між іншим, спадають на думку найгеніяльніші й найглибші ідеї. Я колись ще напишу оду або принаймні трактат про уби-ральню” (стор. 213; між іншим, таку „оду” вже давно написав відомий серед західних снобів письменник-психопат, що його Андієвська в цьому разі обікрала). „Перевищила” Емма Ан-дієвська В. Чапленка і в „масних еротичних малюночках”, вихваляючи в „поезіях” фало-са. А в „Геростратах” вона пропагує „статеві зносини” як „найактуальнішу тему” в письмен-стві, а один ії персонаж нахваляється „сокови-то описати сцени кохання... причому всі речі називатимуться своїми словами, без жодних прикрас чи недомовлень”. А „чесний” І. Коше-лівець і про це ані мур-мур!

Не запротестував він як критик, скільки мені відомо, і проти вже здійсненого „називання всіх речей” із „статевих відносин” „своїми словами” у „вірші” марка царинника (це „право-полис” самого „поета” — В. Ч.), надрукованому в збірнику „Нові поезії” „Нью-Йоркської” групи (шевців? кравців? — В. Ч.), де є не тільки „фізіологічний” термін „сперма”, поданий у контексті, якого я не можу тут навести, а й слово, яке, як написав у листі до мене один наш такий „анахронічний”, як і я, але, проте, заслужений письменник, „ще ніколи в україн-ській літературі не траплялося” (цього слова я теж не можу тут подати).

А втім, можна сказати, що І. Кошелівець уже не схвалив би „форми” Царинникового „вірща”, бо повернувся вже, либо-нь, через зміну в його службовому становищі або через сварку з своєю жінкою-„модерністкою”, до поглядів, висловлених у статті „Стиль *surg-moderne*”. Це видно з його статті-дитирамбу про-теж „анахронічного” з боку формальних при-кмет творчости Л. Первомайського, надрукованій нещодавно у мюнхенськім журналі „Су-часність” (на жаль, у надісланій мені фото-копії цієї статті немає числа журналу й дати). У цій статті він знову засуджує тих малопись-менників „поетів”, які хоч і малописьменні, „але вірші пишуть”, „нагромаджуючи без жодного ладу” слова, мовляв, „чим безглуздіше, тим більше боязкі критики (щоб їм не закинули, що не розуміють поезії) будуть бачити в то-му нагромадженні — складні метафори”... Не схвалює він і того, що „модерна поетика звіль-няє від обов’язку пильнувати ритму, розмірів, усього, що колись вимагало певної вправнос-ти”... Засуджує він занехаяння „пунктуації”, яку (особливо ті, що її не знають) вважають за ознаку відсталості”...

Між іншим, отих „па-хощів” у „Геростратах” не добачила чи, власне, сприйняла їх як західно-європейське „еспрі”, й авторка „дамської” ре-цензії на цей роман, бо її зaimпонувало те, що „не часто доводиться читати прозу українсь-кою мовою на такому інтелектуальному позе-мі, насичену таким західноєвропейським „ес-прі”, припали рецензентці до смаку й „філо-софські міркування” в цьому романі, тим во-на й прийшла до висновку, що це „нове сло-во в нашій прозі”. (Див. „Наше життя”, ч. 10, грудень, 1972 року. Рецензентка Марта Тар-навська).

Сприйняла ці „па-хощі” як „філософіч-ний роман другої половини ХХ століття” й ін-ша рецензентка — Дарія Сіяк. Її трохи стур-буvala була лише деяка неясність — „вірую-ча” авторка цього роману чи „невіруюча”, але, кінець кінцем, вона прийшла до висновку, що Андієвська таки „віруюча”. (Див. „Нові дні”, листопад, 1972 р.).